

2. НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА Одговорност

Средњошколски ниво образовања

**Учествовање, преузимање одговорности Слобода
подразумева одговорности**

“Quidquid agis, prudenter agas, et respice finem.”

[Шта год радиш, ради мудро и води рачуна о последицама]

Латинска пословица; извор непознат

**2.1 Ризиковати губитак пријатеља – или
прекршити правило?**

Свуда се суочавамо са дилемама

2.2 и 2.3 Шта би ти учинио?

Преузимамо одговорност за своје одлуке

2.4 Које вредности нам морају бити заједничке?

Преузимање одговорности у заједници заснованој на људским
правима

2. НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА Одговорност Учествовање, преузимање одговорности

Увод за наставнике

Преузимање одговорности – перспектива која утиче на све

Стално доносимо одлуке, велике и мале. Шта ћемо данас ручати? Идемо ли аутом или аутобусом? За коју странку ћу гласати? Чиме желим да се бавим када завршим школу?

Код сваке одлуке коју доносимо, неке опције бирамо, друге одбацујемо. Без обзира јесмо ли тога свесни или нисмо, наше одлуке утичу на друге. Шта год одлучимо и учинимо може се преиспитати јер увек постоје алтернативе које смо могли да изаберемо.

Преузимање одговорности подразумева разматрање тих алтернатива и последица наших одлука. У том смислу, преузимање одговорности је став који дословно утиче на све што чинимо – у личном животу, у односима и везама са породицом, пријатељима, колегама и заједницом у целини.

Преузимање одговорности – људско право и изазов

Када доносимо одлуке, остварујемо своје људско право на слободу. Слобода подразумева одговорност, али сами можемо и морамо одлучити које принципе и смернице желимо да следимо. Слобода значи да смо сами у доношењу одлука, па зато преузимање одговорности може бити врло тежак задатак. У извесној мери, ту су укључене вештине које се могу стећи, а то је оно што ће ученици радити у овој наставној јединици.

Ученици ће разговарати о стварима о којима у пракси често морамо сами донети одлуку – трудећи се да разумеју дилеме различитог степена сложености, доношење одлука и одређивање приоритета.

Конструктивистички појам одговорности

Преузимање одговорности се најбоље може научити и разумети кроз конкретне ситуације које захтевају доношење одлуке. Дилеме су у том смислу посебно занимљиве јер захтевају врло пажљиво разматрање последица неке одлуке.

У отвореном, секуларном и плуралистичком друштву, не можемо узети здраво за готово да постоји систем вредности са којим ће се свако одмах сложити. Међутим, да би нека заједница била стабилна, такав систем вредности је важан. Дакле, морамо преносити и преговарати о основним начелима која су нам код преузимања одговорности заједничка.

Преузимање одговорности је изазов и трајни процес учења; у том погледу ова наставна јединица прихвата конструктивистичко схватање одговорности.

Замке подучавања о одговорности и како их избећи

Постоје две замке приликом подучавања о одговорности – апстрактно моралисање и индоктринација.

Моралисати значи говорити о томе како бити „узоран грађанин“ не анализирајући конкретан проблем. Ученицима се преноси порука да је преузимање одговорности само питање да ли нешто желимо или не.

Ученици тако не уче колико тежак може бити тај задатак и колико је важно да поделе са другима разлоге свог избора.

Замка индоктринације односи се на наставнике који покушавају да наметну одређене вредности. Они немају овлашћења да то чине и које год вредности изабрали оне се могу довести у питање и деконструисати.

Да би се избегле овакве замке, ова наставна јединица је осмишљена на основу кључног задатка

који ученицима даје прилику да сами доносе одлуке. Наставник је њихов тренер и помагач.

Ученици расправљају о томе како решавати дилеме. Примери се односе на свакодневно искуство ученика које их ставља у улогу стручњака.

Припрема наставне јединице

Препоручујемо да наставник ради исти задатак који раде и ученици (видети радне материјале за ученике 2.1-2.4 и материјале за наставнике 2.1-2.3). На тај начин ће наставник најбоље разумети могућности учења и постати свестан тешкоћа са којима се ученици суочавају. Сам резултат – одлука о томе како решити неку дилему – није „прави“ одговор јер истовремено постоји и снажан елемент субјективног избора који ученици могу, али и не морају да деле међусобно.

Развијање компетенција: повезаност са другим наставним јединицама у овом приручнику

Шта показује ова табела

Наслов овог приручника, „Учествовати у демократији“, истиче компетенције активних грађана у демократији. Табела у наставку показује потенцијалне синергијске ефекте између наставних јединица у овом приручнику. Она показује које се компетенције развијају у 2. наставној јединици (осенчени ред у табели). Дебље уоквирени стубац табеле односи се на компетенције политичког одлучивања и деловања – стубац је посебно означен због блиске повезаности тих компетенција са учествовањем у демократији. Доњи редови указују на повезаност са другим наставним јединицама у овом приручнику: које компетенције се развијају у овим наставним јединицама, а истовремено помажу ученицима у раду у оквиру 2. наставне јединице?

Како користити ову табелу

Наставници могу на различите начине користити ову табелу као алат за планирање часова ЕДЦ/ХРЕ.

- Табела помаже наставницима који само неколико часова посвећују ЕДЦ/ХРЕ: наставник може изабрати само ову наставну јединицу, а изоставити остале, јер зна да се неке кључне компетенције развијају у одређеној мери и у овој јединици – на пример, анализа, рефлексивна употреба медија и одговорност.
- Ова табела помаже наставницима да искористе синергијске ефекте који ученицима омогућавају увежбавање важних компетенција више пута, у различитим контекстима који су на много начина повезани. У том случају наставник бира и комбинује неколико наставних јединица.

Наставне јединице	Димензије развијања компетенција			Ставови и вредности
	Политичка анализа и просуђивање	Методе и вештине	Политичко одлучивање и деловање	
2 Одговорност	Разумевање проблема који стварају дилеме Анализирање последица неке одлуке Утврђивање приоритета и објашњавање разлога	Пажљиво разматрање и размишљање Међусобно упознавање са разлозима и критеријумима за доношење неке одлуке	Доношење одлука са непотпуним информацијама Свест о могућем неуспеху	Промена тачке гледишта Препознавање интереса и права других Заједница заснована на људским правима
1 Идентитет	Разумевање утицаја наших избора на друге			Промена тачке гледишта
4 Конфликт	Дилема о одрживости	Стратегије преговарања	Решавање конфликта	
6 Власт и политика	Политика – процес решавања проблема и решавања конфликта			
7 Једнакост	Уважавање културне димензије демократије		Успостављање равнотеже између права већине и мањине	Међусобно уважавање

2. НАСТАВНА ЈЕДИНИЦА: Учествовање, преузимање одговорности Слобода подразумева одговорности

Тема часа	Развијање компетенција/ циљеви учења објективес	Задаци ученика	Материјали и средства	Метода
1. час Ризиковати губитак пријатеља – или прекршити правило?	Компетенција политичког одлучивања и деловања: донети одлуку и образложити разлоге. Одговорни смо за одлуке које доносимо у свакодневном животу. Појам дилеме и одговорности.	Ученици размишљају о изборима и одлукама које доносе у свакодневним ситуацијама суочавања са дилемама и говоре о разлозима својих одлука.	Материјали за наставнике 2.1 и 2.2. Радни материјали за ученике 2.1 и 2.2.	Пленарна дискусија, предавање, рад у групама.
2. и 3. час Шта би ти учинио/учинила?	Компетенција доношења одлука и поступања: решавање дилема. При решавању дилема, правимо различите изборе. Чинећи то, остварујемо своје људско право на слободу.	Ученици расправљају о ситуацијама суочавања са дилемом и говоре о личном искуству.	Радни материјали за ученике 2.1-2.4. Материјали за наставнике 2.2. Флипчарт, фломастери.	Рад у групама.
2. и 3. час Шта би ти учинио/учинила?	Преузимање одговорности укључује решавање дилема – прикупљање информација, разматрање последица, утврђивање приоритета, доношење одлука.	Ученици расправљају о ситуацијама суочавања са дилемом и говоре о личном искуству.	Радни материјали за ученике 2.1-2.4. Флипчарт, фломастери.	Рад у групама.
4. час Које вредности нам морају бити заједничке?	Просуђивање: осврт на критеријуме и вредности. Демократска заједница се ослања на заједнички систем вредности. Људска права обезбеђују систем вредности о којима можемо постићи сагласност.	Ученици бирају случајеве суочавања са дилемом, извештавају о својим одлукама, упоређују и дискутују о приоритетима.	Материјали за наставнике 2.2. Флипчарт (припремљен у оквиру претходне лекције), фломастери. Радни материјали за ученике 2.5; алтернативно, ставити на флипчарт или графоскоп 1. члан Универзалне декларације о људским правима.	Заједничка дискусија о планирању. Излагања. Дискусија.

1. Час Ризиковати губитак пријатеља или прекршити правило? Свуда се суочавамо са дилемама

Ова табела даје сажет преглед информација које су наставнику потребне за планирање и држање часа.	
Развијање компетенција упућује директно на ЕДЦ/ХРЕ.	
Циљ учења показује шта ученици знају и разумеју.	
Задатак/задаци за ученике , уз методу, чине основни елемент процеса учења.	
Листа материјала је помоћ у припреми часа.	
Предвиђено време наставнику омогућава оквирно планирање времена.	
Развијање компетенција	Компетенција политичког одлучивања и деловања: доношење одлука и образложење разлога.
Циљ учења	Одговорни смо за одлуке које донесемо у свакодневном животу. Појам дилема и одговорности.
Задаци за ученике	Ученици размишљају о одлукама у ситуацијама суочавања са свакодневним дилемама и размењују разлоге за своје одлуке.
Материјали и средства	Материјали за наставнике 2.1 и 2.2. Радни материјали за ученике 2.1 и 2.2.
Метода	Пленарна дискусија, предавање, рад у групама.
Предвиђено време	1. Ученици се баве неком свакодневном дилемом. 10 мин.
	2. Ученици се упознају са алатом за анализу дилеме. 20 мин.
	3. Ученици размењују своје одлуке на школском тесту из решавања дилеме. 10 мин.

Напомене

На овом часу ученици схватају важност и нужност преузимања одговорности. У некој врсти пробне примене, користе алат како би се могли осврнути на своје одлуке приликом преузимања одговорности и упознају се са основним појмом дилеме.

Сви ученици се одмах активно укључују уз помоћ индуктивног приступа. За неколико минута, сви ученици у разреду размишљају о томе како да реше неку дилему која им је позната из искуства у школи.

Први час се бави основном темом – суочавањем са дилемама, одлукама, размишљањем о приоритетима приликом одлучивања. Уместо укључивања додатних тема, наредни часови обрађују проблем решавања дилеме. Као и остале наставне јединице овог приручника, и ова јединица следи дидактичко начело исцрпног обрађивања изабране теме – „Уради мање, али боље“. Разлог због којег смо одабрали тако мало, а изоставили тако много, је огромно искуство. Интензитет напора који улажемо у учење је оно што доноси најбоље резултате, а не широко обухватање неке области.

Опис часа

1. фаза: Ученици размишљају о својим и одлукама у свакодневним ситуацијама

Материјали за наставнике 2.1

Наставник најављује почетак нове наставне јединице и као увод даје следећи пример.

Замисли следећу ситуацију. Твоје одељење пише тест из историје. Ти си један од најбољих ученика из тог предмета, али чак и ти сматраш да је тест прилично тежак.

Пријатељ иза тебе шапуће и моли те да му покажеш свој тест. Ти знаш да је варање на тестовима забрањено и да би и ти и твој пријатељ могли да будете озбиљно кажњени када бито урадио.

Шта би урадио? Да ли би ризиковао губитак пријатеља или би прекршио правило?

Наставник записује дилему – тему ове лекције – на таблу или на флипчарт.

Он упозорова ученике да њихов одговор мора бити да или не – нема алтернативе или средњег решења, нити ученици могу о томе разговарати – потом тражи да се изјасне дизањем руку. Ученици се изјашњавају, а наставник бележи резултате на таблу или флипчарт.

Следи дискусија. Ученици износе своје разлоге, а после неколико минута наставник сабира и записује број гласова на таблу. Можемо очекивати следеће аргументе:

Да ли би ризиковао губитак пријатеља или би радије прекршио правило?	
Да (гласова х)	Не (гласова у)
<p>Добри пријатељи увек помажу једни другима.</p> <p>И мени ће једног дана требати помоћ пријатеља.</p> <p>Треба да помажемо једни другима. Свет би био хладан и непријатељски када не бисмо бринули једни о другима.</p>	<p>Варање није поштено према онима који поштују правила.</p> <p>Варањем ризикујем да и ја будем кажњен. Пријатељи то не би требало да очекују једни од других.</p> <p>Од пријатеља зависи величина ризика. Са добрим пријатељем могу да разговарам и он/она ће поштовати моју одлуку.</p>

2. фаза: Ученици се упознају са алатом за анализу дилеме

Радни материјали за ученике 2.1 и 2.2

Наставник ученицима дели радне материјале за ученике 2.1 и 2.2 и укратко уводи појам дилеме (радни материјал 2.1). Аргументи које су ученици изнели показују неслагање око питања оданости: или остајем одан пријатељима када ме моле за помоћ, или поштујем правила јер она сваком гарантују једнаке шансе на тесту. Разлози које ученици наводе – или се очекује да ће навести – односе се на вредности: наше схватање пријатељства, оданости, спремности да другима помогнемо, поштења, поштовања правила и закона.

Управо сам суочен/суочена са ситуацијом у којој ћу прекршити једну од веза оданости, као и вредности које је прате – или ћу ризиковати да изгубим пријатеља, што ће утицати на мој углед, или ћу ризиковати да будем кажњен и имати грижу савести јер сам прекршио правило које у ствари подржавам. Овакву ситуацију у којој можете направити само погрешан избор, уместо да чините све што је исправно, називамо дилемом. Следећи пример је типичан за многе дилеме:

- Компромис није могућ. Мораш дефинисати свој приоритет.
- Време налаже да одмах реагујеш, што ти отежава пажљиво доношење одлуке.
- Касније не можеш променити своју одлуку, па су последице неопозиве.
- Преузимаш одговорност – и ти и сви остали морате сносити последице.

У свакодневном животу, као и приликом доношења политичких одлука, непрестано се суочавамо са дилемама. Њихово решавање је компликовано јер су проблеми често сложени, а одлуку морамо донети у кратком времену.

Међутим, решавање дилема и размишљање о нашој одговорности је у одређеној мери вештина коју можемо научити. Учење се одвија корак по корак. Неколико часова је посвећено решавању дилема које у стварном животу треба одмах решити.

Радни материјал за ученике 2.2 нуди алат који помаже у решавању дилема. Ученици добијају задатак да тај алат примене на проблем школског теста. За око 5 до 10 минута, треба да изаберу једно или највише три питања која сматрају релевантним и корисним и пажљиво их размотре. Доносе одлуку, а затим, у пленарној дискусији, разговарају о разлозима због којих су тако одлучили. Раде у групама од по три или четири ученика.

3. фаза: Ученици размењују своје одлуке о дилеми у вези са школским тестом

У завршној пленарној дискусији, говорници група представљају одлуке својих група и приоритете који су их довели до тих одлука. Наставник руководи расправом и посебну пажњу посвећује питањима и критеријумима којима су се ученици руководили.

На крају часа, наставник коментарише ово питање и ученицима указује на различите приоритете које су изнели. Размишљајући о приоритетима којима се руководе приликом доношења одлука, ученици преузимају одговорност.

2. и 3. час

Шта би ти учинио?

Преузимамо одговорност за своје

Ова табела даје сажет преглед информација које су наставнику потребне за планирање и држање часа.	
Развијање компетенција упућује директно на ЕДЦ/ХРЕ.	
Циљ учења показује шта ученици знају и разумеју.	
Задатак/задачи за ученике, уз методу, чине основни елемент процеса учења.	
Листа материјала је помоћ у припреми часа.	
Предвиђено време наставнику омогућава оквирно планирање времена.	
Развијање компетенција	Компетенција доношења одлука и деловања: решавање дилеме.
Циљ учења	Када решавамо дилему, доносимо различите одлуке. Тако остварујемо своје људско право на слободу. Преузимање одговорности подразумева решавање дилема – скупљање информација, разматрање последица, утврђивање приоритета, доношење одлука.
Задачи за ученике	Ученици расправљају о конкретним случајевима суочавања са дилемама и размишљају о свом личном искуству.
Материјали и средства	Радни материјали за ученике 2.1-2.4. Материјали за наставнике 2.2. Флипчарт, фломастери.
Метода	Рад у групама.
Предвиђено време	1. Наставник уводи кључни задатак наставне јединице. 10 мин.
	2. Главни задатак: ученици дискутују о дилемама. 70 мин.

Напомене

Преузимање одговорности у секуларним демократским заједницама има конструктивистичку димензију: морамо научити како да преуземо одговорност у некој конкретној ситуацији. Преузети одговорност, када смо суочени са дилемом и често под притиском времена, је тешко, али се може научити.

Главни задатак ове наставне јединице је постизање тог циља. Ученици деле проблеме и дискутују о њима и о избору приоритета у конкретним ситуацијама суочавања са дилемом. Преузимање одговорности је конкретно питање, па се ученици суочавају са четири ситуације у којима постоји дилема, а које се разликују по садржају (видети радни материјал за ученике 2.3): преузимање одговорности за нешто, што је неко други требало да реши, сукоб оданости наставнику и пријатељу, сукоб оданости пријатељу и обавезе поштовања закона, одлука о томе да ли подржати неки пројекат и поред недовољне информисаности.

Ученици припремају излагања о својим одлукама у којима морају да се усредсреде на своје разлоге (видети радни материјал за ученике 2.4). Као подршку излагањима, наставник припрема лист са флипчарта на основу радног материјала, прилагођавајући његову форму намени (види материјал за наставнике 2.2).

Проширени задаци у облику пројекта пружају наставнику могућност да оцени ниво развоја компетенције код ученика (види 3. фазу у наставку).

Опис часа

1. Наставник уводи кључни задатак јединице

Сврха овог задатка је анализа начина решавања дилема и критеријума који се притом користе. У условима стварног живота, одлуке често морамо донети у тренутку, па се касније често због њих кајемо, ако не можемо да их исправимо. У политици, процеси доношења одлука су такође често повезани са дилемама и противречним циљевима.

У овом главном задатку, ученици могу успореним темпом проучавати сложени процес доношења одлука и осврнути се на одговорност коју преузимају када, на овај или онај начин, решавају неку дилему.

Требало би да забележе своје одлуке и разлоге за њихово доношење на радни материјал за ученике 2.4. Ако не могу да се договоре око неке одлуке у оквиру групе, оба става би требало да забележе и представе.

Ученици формирају групе од по четири до шест ученика. Именују руководиоца групе, оног који излаже у име групе и записничара који помаже ученику који излаже. Дискутују о четири дилеме из радног материјала за ученике 2.3 бирајући поједина питања и критеријуме из скупа алата (радни материјал за ученике 2.2). Групе могу расправљати и о другим дилемама из личног искуства или из области политике.

2. Главни задатак: ученици расправљају о дилемама

Ученици раде у групама. Одговорни су за свој рад, укључујући и одлуке у вези са паузама, домаће задатке, трагање за материјалима, итд.

3. Активности наставника

Наставник прати рад ученика. Активност ученика је прилика да наставник оцени њихов ниво компетенција – сарадњу и тимски рад, управљање временом, разумевање дилеме, ниво размишљања, анализу и политичко просуђивање.

Наставник не помаже ученицима осим ако они сами не затраже помоћ; у том случају наставник не сме да пружи решење, већ им помаже да пронађу прави приступ.

Припрема 4. часа:

- Наставник припрема низ од шест дијаграма излагања (види материјал за наставнике 2.2). Свако излагање је припремљено на посебном комаду папира са флипчарта. На четири папира наставник уписује наслов проблема који садржи дилему и алтернативне могућности.
- Наставник прати рад ученика, а може и да их пита како напредују. Ако им је задатак тежак и ако сматрају да се од њих превише тражи, наставник би требало да се бави тим проблемом у фази анализе (4. час, 3. фаза).

4. час

Које вредности нам морају бити заједничке?

Преузимање одговорности у заједници заснованој на људским правима

Ова табела даје сажет преглед информација које су наставнику потребне за планирање и држање часа.	
Развијање компетенција упућује директно на ЕДЦ/ХРЕ.	
Циљ учења показује шта ученици знају и разумеју.	
Задатак/задачи за ученике , уз методу , чине основни елемент процеса учења.	
Листа материјала је помоћ у припреми часа.	
Предвиђено време наставнику омогућава оквирно планирање времена.	
Развијање компетенција	Просуђивање: анализа критеријума и вредности.
Циљ учења	Демократска заједница се ослања на низ заједничких вредности. Људска права нуде низ вредности око којих можемо постићи сагласност.
Задачи за ученике	Ученици бирају примере суочавања са дилемом, извештавају о својим одлукама, упоређују и дискутују о својим приоритетима.
Материјали и средства	Материјали за наставнике 2.2. Флипчарт (припремљен уз претходну лекцију), фломастери. Радни материјал за ученике 2.5; алтернативно, 1. члан Универзалне декларације о људским правима на флипчарту или графоскопу.
Метода	Заједничка дискусија о планирању, излагања, дискусија.
Предвиђено време	1. Заједничка одлука о планирању. 10 мин.
	2. Излагања и дискусија. 15 мин.
	3. Анализа наставне јединице. 15 мин.

Напомене

Главни задатак је ученицима пружио могућност да прибаве много материјала и вероватно је то више него што се може ваљано обрадити на једном часу. Због тога треба направити избор. Ученици треба да учествују у доношењу ове одлуке јер је тај проблем и њихова одговорност као и одговорност наставника. Брзо одлучивање ће уштедети време за оно што следи на наредним часовима.

Међутим, ако ученици доводе у питање потребу да део свог рада оставе за каснију дискусију, њихове примедбе имају приоритет. Да ученици не би били разочарани, важно је да схвате да ће научити више из исцрпне расправе о неколико донетих одлука него ако слушају кратке сегменте о свему што је било предмет расправе. Одељење мора да реши дилему јер су време и пажња јавности ретки ресурси, не само у управљању одељењем, већ и у јавном животу. Контрола „вратара“ (*gatekeeping*) и селекција тема су нужност, исто као и извршавање влашћења (види 9. наставну јединицу у којој се опширно обрађује тај проблем).

Ово је важна прилика за учење о управљању одељењем – подучавањем у духу демократије и људских права. Што пре ученици успеју да изаберу на која питања ће се усредсредити, то боље, али нико не сме да се осећа ускраћеним. Ученици морају да пронађу равнотежу између ефикасности и правичне расподеле учешћа. На крају, већина одлучује (види 8. наставну јединицу у којој се говори о проблему надгласавања мањине).

У завршној фази анализе, предлажемо да се усредсредите на један од два основна проблема која се увек јављају приликом преузимања одговорности у отвореним друштвима: дилеме комплексности и стабилности (види материјал за наставнике 2.3, модуле бр. 2 и 3).

Дилема комплексности се односи на наше искуство које нам говори да је преузимање одговорности тежак задатак и да су тешкоће све веће што су наши друштвени системи сложенији. Ако ученици изнесу такво искуство, наставник би требало да говори о тој теми. Могуће је да ће ученицима бити потребан подстицај како би прихватили ризик да направе грешку, уместо да избегавају доношење одлука.

Са друге стране, **дилема стабилности** се односи на искуство да смо приликом доношења одлука препуштени сами себи и да не можемо са сигурношћу рећи да се сви држимо истих основних вредности. У којој мери је такав договор потребан и како га можемо постићи? Људска права нуде низ вредности које се свде на начело поштовања људског достојанства, што прихватају све главне вероисповести. У том смислу, ово је врло значајна лекција у оквиру образовања за људска права (ХРЕ).

Опис часа

Припрема

Пре почетка часа, наставник је у учионици закачио дијаграме са презентацијама.

1. фаза: Заједничка одлука о планирању

Наставник председава првим делом часа. Обилази четири велика папира са флипчарта на којима се налазе примери суочавања са дилемом и даје две алтернативне опције. Ученици се дизањем руку изјашњавају за једну опцију, а наставник бележи резултат на папир.

Групе које су анализирале лично искуство својих чланова, дају кратак извештај о томе и саопштавају одлуку ученика. Постављају додатне папире са флипчарта.

Наставник напомиње да ученици неће имати довољно времена да исцрпно расправљају о свим својим одлукама, па зато морају направити избор дизањем руку. Ако се ученици сложе, додатна расправа није потребна.

Ако ученици не могу да се договоре које примере да изаберу, наставник предлаже један или два. Критеријуми за овај избор могу бити следећи:

- дискусија о проблему који ученици сматрају посебно занимљивим;
- једногласна одлука – да ли ученици деле неке вредности или приоритете?
- спорна одлука – да ли се ученици слажу око неких вредности или приоритета?
- давање предности личном искуству ученика.

Критеријум који ћете применити зависи од избора забележеног на флипчарту.

2. фаза: Излагања и дискусија

Ученици који излажу, излазе пред одељење и објашњавају разлоге за одлуку коју је донела њихова група. Други члан групе поткрепљује излагање правећи кратке белешке на флипчарту.

Ученици, уз наставникову помоћ, упоређују своје критеријуме и расправљају о свом избору. Наставник руководи дискусијом.

Резултат дискусије се не може предвидети. Ученици се могу, али и не морају сложити око својих начела приликом преузимања одговорности у некој конкретной ситуацији. Трећи папир са флипчарта се може употребити за белешке о исходу дискусије.

3. фаза: Анализа

Наставник бира један од проблема који следе на основу посматрања и разговора са ученицима током решавања главног задатка. Доношење заједничке одлуке са ученицима није примерено јер би наставник у том случају морао опширно објашњавати опције.

1. опција: Дилема комплексности:

Ученици се осврћу на тешкоће приликом преузимања одговорности

Пленарна дискусија почиње повратним информацијама. Шта је ишло лако, шта је било тешко?

Можемо очекивати да ће ученици истицати колико је преузимање одговорности на овај начин тешко и да одузима много времена. Захтев који каже да морамо разумети последице оног што чинимо – узети у обзир исход, *respice finem*, често се не може испунити.

Наставников одговор ће бити да је ова примедба сасвим оправдана – али шта је алтернатива? Престати доносити одлуке и преузимати одговорност? Прво инсистирати на потпуним информацијама?

Наравно, живот се наставља и морамо прихватити ризик погрешних одлука. Међутим, веома је важно бити свестан могућности доношења погрешне одлуке и изазова комплексности модерног друштва (види материјал за наставнике 2.3, модул бр. 2). Управо због тога су образовање и врста обуке која је понуђена у овој наставној јединици тако важни.

2. опција: Дилема стабилности:

Ученици анализирају своје искуство у светлу људских права

Наставник упућује ученике на вредности и приоритете са којима су се сложили, или нису, у својој претходној дискусији што наводи на следеће питање:

•=> Које вредности делимо?

Ово је тема лекције; наставник је записује као наслов изнад папира са флипчарта на табли; друга могућност је да се на зид причврсти папир формата А3.

Ученици понављају закључке своје дискусије на основу белешки на флипчарту.

Таква анализа наводи на следећа питања:

•=> Око којих вредности се не слажемо? Да ли оне једна другу искључују?

•=> Око којих вредности би требало да се сложимо?

Наставник објашњава због чега је то питање толико важно: зависимо једни од других како бисмо преузели заједничку одговорност. Шта би могле бити смернице?

Ученици ће знати или схватити да не постоји вероисповест или филозофија коју сви прихватамо и да нико неће прихватити ниједан скуп вредности који му се намеће. Једини извор из којег произлази низ правила или вредности са којима се можемо сложити су људска права.

Наставник упућује ученике на Универзалну декларацију о људским правима, члан 1:

„Сва људска бића рађају се слободна и једнака у достојанству и правима. Она су обдарена разумом и свешћу и треба једни према другима да поступају у духу братства.“

Универзална декларација о људским правима (10. децембар 1948.), члан 1;

Цео текст се налази у радном материјалу за ученике 2.5.

Ученици читају овај члан који се налази у радном материјалу за ученике 2.5, или га наставник чита ученицима. Већ и сам тај члан нас може веома далеко одвести:

Рођени смо са људским правима; она су неотуђива и нико нам их не може одузети.

Слободни смо.

Једнаки смо.

Наставник је управо показао како се такав члан чита – полако, реч по реч. Ученици настављају:

Имамо људско достојанство: морамо се опходити једни према другима с поштовањем.

Имамо одређена права.

„Обдарени смо разумом“: мислимо сами за себе.

„Обдарени смо свешћу“: у стању смо да преузмемо одговорност.

„Треба једни према другима да поступамо у духу братства“: треба да преузмемо одговорност једни за друге, што укључује бригу за оне који зависе од туђе помоћи.

Наставник наглашава да људска права немају само вертикалну димензију – однос између државне власти и грађанина-појединца, већ и хоризонталну димензију – однос између појединаца као чланова заједнице. Можемо допустити себи велику слободу и плурализам у грађанском друштву заснованом на људским правима које нам даје систем основних вредности око којих се сви слажемо.

Могућности за додатно учење

Обе опције у фази анализе заслужују дискусију. Проширење ове наставне јединице може обухватати дискусију о другом кључном питању.

Питање одговорности може се повезати са готово свим осталим наставним јединицама у овом приручнику. Види део о међусобној повезаности наставних јединица на почетку овог поглавља.

Материјали за наставнике 2.1

Како употребити алат за анализу дилеме

(Радни материјал за ученике 2.2): пример

У упутству се ученицима предлаже да изаберу неколико питања и о њима пажљиво размисле. Због тога овај пример обрађује нека одабрана питања, али читалац може изабрати и нешто друго, или другачије одговорити на питања. У овом примеру метода је важнија од начина размишљања. То је један од разлога због чега се не предлаже одређена одлука.

Пример бр. 4: Које банане да купим? (Радни материјал за ученике 2.3)

1. Прикупи информације.

Ко је укључен?

Шта они желе? (Какве су њихове потребе, циљеви или интереси?)

Ко је укључен?	Циљеви, интереси
Ја као потрошач	Купити јефтину храну. Купити квалитетну храну.
Супермаркет	Привући купце. Зарадити.
Поштено пословање (Fair Trade)	Помоћи малим произвођачима банана.
Произвођачи банана	Зарадити за породицу. Продавати добре производе. Повећати производњу.

У чему је проблем/дилема?

Купити јефтиније банане?	Купити скупље банане?
Куповање јефтинијих банана ми помаже да уштедим новац за друге ствари. Ако не помогнем људима којима је то потребно и који, у извесној мери, зависе и од мојих одлука, осећаћу грижу савести.	Куповање скупљих банана помаже малим произвођачима банана. Куповање скупе хране има границе.

На који начин се овај пример тиче и мене?

Директно сам укључен/укључена у глобално тржиште. Моја одлука о томе шта да купим директно утиче на животе других људи.

Шта не знамо - шта не разумемо?

Директно сам укључен/укључена у глобално тржиште. Моја одлука о томе шта да купим директно утиче на животе других људи. Међусобно се не познајемо, али знамо понешто једни о другима и повезани смо оним што чинимо.

Не знам колико хитно је произвођачима потребна моја помоћ. Можда су други купци већ купили килограме банана малих произвођача, али могуће је и супротно.

Колики напор би захтевало трагање за информацијама које недостају?

У свакодневним околностима морам одмах одлучити. Морам нешто јести, па морам донети одлуку и без познавања целе ситуације; то је правило, а не изузетак.

2. Размотри **последнице**.

Које су алтернативне одлуке?

Какав би ефекат имала свака од тих одлука и за кога...?

Алтернативне одлуке	Алтернатива бр.1: купити јефтине банане	Алтернатива бр. 2: Купити скупе банане
Ја као потрошач	Без обзира колико је велика или мала моја зарада, нећу приметити разлику. Ако је потребно, могу једноставно уштедети одричући се једног хамбургера или табле чоколаде. Било би другачије да имам дугове, па морам смањити трошкове где год је то могуће.	
Произвођач банана	Никаква подршка.	Скромна подршка, са значајним ефектом (информације о поштенем пословању).
Супермаркет	Немамо тачне бројке, али можемо претпоставити да ће супермаркет зарадити ако купимо банане – без обзира да ли су јефтине, или скупе.	
Поштено пословање (<i>Fair Trade</i>)	Без подршке поштенем пословању.	Подршка поштенем пословању.

3. Дефиниши своје **приоритете**.

У којој мери разумем последнице своје одлуке?

Немам целовиту слику и немам времена да је стварам – осим ако то не прогласим једним од својих главних приоритета. Према томе, морам одлучити да ли да се ослоним на информације које сам добио/добила од других, у овом случају од организације која брине о поштенем пословању (*Fair Trade*). Оне ми говоре да чак и мали допринос много значи произвођачима у земљама у развоју.

Која верска и морална начела су за мене важна?

Ово питање је очигледно од изузетне важности. Слободни смо да одговоримо онако како сматрамо да је исправно.

Да ли је моја одлука неопозива? („нема повратка”), или могу касније да је исправим?

Овакве одлуке често доносимо. Данас могу одлучити једно, а сутра друго. Могу размислити о својој одлуци, али не могу променити одлуку коју сам у прошлости донео/донела.

4. Донеси **одлуку**.

Да ли се морам одлучити за један циљ и прекршити други?

Да. Обично купиш јефтине или скупе банане, али не и једне и друге. Компромис – купити помало од оба производа – није нарочито уверљив.

У таквој ситуацији, шта ми говори интуиција? Са којом одлуком се могу највише поистоветити?

У свакодневном животу, наша интуиција је вероватно најважнија смерница и често је поузданија од интензивног размишљања. Радимо оно што осећамо да је најбоље. Дакле, преузимање одговорности значи покушај да разумемо, а понекад и променимо, оно што нам каже интуиција.

Материјал за наставнике 2.2**Лист папира са флипчарта за упоређивање решења дилеме****(4. лекција)**

За сваки пример потребан је један лист са флипчарта. Предлози како формулисати алтернативне опције се налазе у радном материјалу за ученике 2.4.

Пример дилеме:

(додати наслов из радног материјала за ученике 2.3).

Алтернативе	Разлози
<p><i>(унеси опцију прве дилеме)</i></p> <p>Број групе</p>	
<p><i>(унеси опцију друге дилеме)</i></p> <p>Број групе</p>	
<p><i>(остави празно за додатне уносе)</i></p> <p>Број групе</p>	

Материјал за наставнике 2.3

Слобода и одговорност – три модула

Ово су модули лекција које можете изабрати у зависности од потреба ваших ученика – у оквиру наставне јединице од четири лекције (часова), или као могући додаток наставној јединици. Модули истражују услове преузимања одговорности у модерним друштвима:

Модул бр. 1: Учити како преузети одговорност није могуће без преузимања ризика.

Модул бр. 2: Како успешно преузимати одговорност у модерним, све сложенијим друштвима која од већине нас траже максимум?

Модул бр. 3: Стабилност демократских заједница има културолошку димензију – заједнички систем вредности њихових чланова који се не може наметнути, већ мора бити прихваћен.

1. Дилема ризик-одговорност

Имати слободу избора је људско право, али та слобода подразумева и одговорност. Увек морамо бити свесни утицаја и последица наших одлука и поступака на нас и на друге, данас и у будућности, овде или било где другде на свету (види модел одрживости у радном материјалу за ученике 4.2).

Са друге стране, једини начин на који учимо да преузимамо одговорност је у условима слободе, што укључује и слободу да погрешимо. На пример, млади људи желе да излазе ноћу и викендом, што ученици врло добро знају. Њихови родитељи очекују да се они врате кући у одређено време, па је дужност младе особе да поштује договор. Без слободе кретања и преузимања свих пратећих ризика, нико не може научити како да преузме одговорност.

2. Дилема комплексност – демократија

У овој наставној јединици ученици размишљају о томе како да преузму одговорност у свакодневним ситуацијама. Често у неколико секунди морамо одлучити како да решимо неку дилему. Кључни задатак (2. и 3. час) омогућава ученицима да полако анализирају димензију одговорности и на тај начин вежбају интуицију. Преузимање одговорности захтева вештину да у неколико секунди прођемо кроз неку сложenu ситуацију, а затим интуитивно донесемо одлуку која треба да прође кроз критичку анализу. Из свакодневног искуства можемо рећи да је то „нормално“ и сви смо свесни ризика да погрешимо јер о тешким питањима морамо одлучити под притиском времена. Вежба и искуство нам помажу да побољшамо интуицију, али овај проблем и даље постоји.

Комплексност добија другачији квалитет на друштвеном или глобалном нивоу. На пример, често можемо бирати како ћемо путовати од А до Б, на пример, од куће до школе. Вожња аутомобилом је најудобнија опција, док вожња аутобусом или бициклом много дуже траје, да и не спомињемо могућност кашњења, или могућност да покиснемо јер пада киша, итд. Какву одлуку ћемо донети? Могући критеријум би могле да буду последице које вожња аутомобилом има на климатске промене. Али да ли само мој аутомобил може нешто променити, посебно ако само мањина иде аутобусом или бициклом? Проблем је исувише сложен за појединца (види 4. наставну јединицу). Исто важи и када треба да учествујемо у политичкој расправи о неком сличном питању – да ли чинимо довољно, или праве ствари, да бисмо спречили климатске промене?

Пораст комплексности је карактеристичан за модерна друштва. Она су повезана глобализованим тржиштем и зависе једно од другог у погледу начина на који решавају глобалне проблеме као што су климатске промене. Чињеница да се морамо борити са комплексношћу додатно отежава преузимање одговорности. То је на неки начин цена коју морамо платити ради повећања стандарда живљења у модерним друштвима, захваљујући достигнућима тих друштава у науци, технологији и образовању.

Интуиција нам више не помаже при преузимању одговорности код сложених проблема као што је решавање климатских промена. Потребни су нам савети стручњака. У демократијама, грађани и политичари који се морају ослањати на стручњаке да би разумели свет у коме живе, суочени су са опасношћу да склизну у неку врсту модерне, пост-демократске олигархије, владавине

стручњака, коју грађани више не могу контролисати. То је дилема комплексност-демократија. Демократија почива на обећању да сваки заинтересовани грађанин може учествовати у доношењу одлука. Да би то радио одговорно, грађанин треба да буде образован. Образовање је једина шанса коју имамо да бисмо решили дилему комплексности. Ширење образовања није само узрок све веће комплексности модерног друштва, већ је и кључ за превладавање дилеме комплексности у демократији.

3. Дилема слобода-стабилност: слобода, плурализам и наша потреба да делимо одређене вредности

Члан 18

Свако има право на слободу мисли, савести и вероисповести; ово право укључује слободу промене вероисповести или уверења и слободу да човек сам или у заједници с другима, јавно или приватно, манифестује своју веру или уверење подучавањем, обичајима, молитвом и обредом.

Члан 19

Свако има право на слободу мишљења и изражавања, што обухвата и право да не буде узнемираван због свог мишљења, као и право да тражи, прима и шири обавештења и идеје било којим средствима и без обзира на границе.

Универзална декларација о људским правима (10. Децембар 1948); цео текст се налази у радном материјалу за ученике 2.5.

Појединци који остварују ова права стварају плурализам у много облика (види 3. наставну јединицу). Један од ефеката је то што људи припадају различитим вероисповестима и држе се различитих система вредности – посебно ако постоје и заједнице имиграната. Модерна друштва су секуларна и плуралистичка – њихови чланови развијају индивидуалне ставове и идентитете (види 1. наставну јединицу). Одговорност има конструктивистичку димензију.

Са друге стране, свака заједница се ослања на низ вредности око којих су се сложили сви њени чланови. Демократија подједнако зависи од јаке државе и од политичке културе која је подржава.

То је дилема слобода-стабилност: демократска и секуларна држава зависи од културолошких услова које њене институције и власти не могу створити нити применити. Скуп опште прихваћених и уважаваних вредности, правила и циљева не може се узети здраво за готово. Напротив, одговорност грађана је да преговарају и редефинишу своје вредности, правила и циљеве. Образовање, а посебно ЕДЦ/ХРЕ, игра кључну улогу у одговору на тај изазов. Људска права нуде можда једини скуп правила и начела која су опште прихватљива (види 4. час ове наставне јединице, где се нагласак ставља на 1. члан Универзалне декларације о људским правима). Људска права истичу начело међусобног признавања – златно правило – али не промовишу ниједну вероисповест или филозофију етике и морала. Из те перспективе, људска права не само да су у основи проблема, већ су и кључ за постизање решења.